

ESSE YOZISH KO'NIKMASINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Anvarova Aziza,

Olmalik shahar 3-son texnikumi Ona tili va adabiyot o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada esse yozish ko'nikmasini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Esse yozish o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tanqidiy tafakkuri va yozma nutq kompetensiyasini rivojlantiruvchi muhim ta'limiy vosita sifatida tahlil qilinadi. Shuningdek, esse yozishga o'rgatishning bosqichlari, metodlari va samarali pedagogik texnologiyalari haqida fikr yuritiladi. Esse yaratish jarayonida mavzu tanlash, reja tuzish, dalillash va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari esse yozish kompetensiyasini shakllantirishda interfaol metodlarning samaradorligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: esse, yozma nutq, tanqidiy tafakkur, metodika, kompetensiya, ijodiy fikrlash, ta'lim texnologiyasi, argumentatsiya.

Abstract. This article discusses the theoretical and practical foundations of the formation of essay writing skills. Essay writing is analyzed as an important educational tool that develops students' independent thinking, critical thinking, and written speech competence. It also discusses the stages, methods, and effective pedagogical technologies of teaching essay writing. The issues of developing the skills of choosing a topic, planning, reasoning, and drawing conclusions in the process of creating an essay are considered. The results of the study show the effectiveness of interactive methods in the formation of essay writing competence.

Keywords: essay, written speech, critical thinking, methodology, competence, creative thinking, educational technology, argumentation.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические и практические основы формирования навыков написания эссе. Эссе анализируется как важный образовательный инструмент, развивающий у учащихся самостоятельное мышление, критическое мышление и навыки письменной речи. Также рассматриваются этапы, методы и эффективные педагогические технологии обучения написанию эссе. Рассматриваются вопросы развития навыков выбора темы, планирования, рассуждения и формулирования выводов в процессе создания эссе. Результаты исследования показывают эффективность интерактивных методов в формировании компетенций в написании эссе.

Ключевые слова: эссе, письменная речь, критическое мышление, методология, компетенция, творческое мышление, образовательные технологии, аргументация.

Kirish. Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi hamda o'z qarashlarini yozma shaklda erkin ifoda eta olish qobiliyatini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Shu jihatdan esse yozish ko'nikmasi zamonaviy ta'lim tizimida alohida ahamiyat kasb etadi. Esse o'quvchining muayyan mavzuga nisbatan shaxsiy munosabatini, tahliliy fikrlashini va mantiqiy xulosalar chiqarish qobiliyatini namoyon etuvchi ijodiy yozma ish turidir.

Adabiyotlar sharhi. Esse yozish jarayoni faqatgina grammatik va uslubiy bilimlarni emas, balki tanqidiy tafakkur, argumentatsiya, tahlil va sintez kabi intellektual ko'nikmalarni ham talab qiladi. Shu sababli esse yozishga o'rgatish metodikasini takomillashtirish ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Esse yozish ko'nikmasini shakllantirish masalasi pedagogika, metodika va til ta'limi sohalarida keng o'rganilgan. Xususan, A. G'ulomov va K. Qosimovalarning ona tili

o'qitish metodikasiga oid tadqiqotlarida o'quvchilarning yozma nutqini rivojlantirish, matn yaratish hamda mustaqil fikrni yozma shaklda ifodalash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Olimlar yozma nutqni shakllantirishda ijodiy topshiriqlar va mustaqil yozma ishlarning muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlaydilar.

N. Mahmudovning nutq madaniyati va til ta'limiga oid ilmiy ishlarida yozma nutqning mantiqiyliqi, aniqligi va uslubiy mukammalligi esse yaratishning asosiy mezonlari sifatida talqin etiladi. Muallifning fikricha, esse yozish o'quvchilarning fikrlash madaniyatini rivojlantirish bilan bir qatorda, ularning kommunikativ kompetensiyasini ham shakllantiradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda esse yozish ko'nikmasini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganishga qaratilgan pedagogik hamda metodik yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tahlil va sintez, qiyosiy-tahliliy, tavsifiy hamda pedagogik kuzatish metodlari qo'llanildi. Shuningdek, ona tili va adabiyot ta'limida esse yozishga oid ilmiy-metodik adabiyotlar, normativ hujjatlar va ilg'or pedagogik tajribalar o'rganildi.

Tadqiqot davomida o'quvchilarning yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi interfaol metodlar, jumladan, "Aqliy hujum", "Klaster", "Munozara" va refleksiya usullarining samaradorligi tahlil qilindi. Olingan natijalar umumlashtirilib, esse yozish ko'nikmasini shakllantirish bo'yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tahlillar va natijalar. Mavjud ilmiy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, esse yozish ko'nikmasini shakllantirishda interfaol metodlar, kompetensiyaviy yondashuv hamda ijodiy faoliyatni rag'batlantiruvchi topshiriqlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, ushbu masalaning zamonaviy ta'lim texnologiyalari asosida takomillashtirilishi va metodik jihatdan yanada chuqur tadqiq etilishi zarur.

Pedagogik va metodik adabiyotlarda esse muallifning muayyan masalaga oid fikr-mulohazalari, kuzatishlari va xulosalarini erkin shaklda ifodalovchi yozma janr sifatida tavsiflanadi. Esse janrining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat: muallif pozitsiyasining mavjudligi; erkin kompozitsiya; dalillarning mantiqiy ketma-ketligi; tahliliy va tanqidiy yondashuv; individual uslubning namoyon bo'lishi. Esse yozish jarayonida o'quvchi ma'lum bir muammoni tahlil qiladi, unga munosabat bildiradi va o'z fikrlarini dalillar asosida asoslaydi.

Bu esa yozma nutq madaniyatining shakllanishiga xizmat qiladi. Esse yozish ko'nikmasini shakllantirishning pedagogik ahamiyati Esse yozish ko'nikmasi o'quvchilarda bir qator muhim kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Tanqidiy tafakkur kompetensiyasi. Kommunikativ kompetensiya. Axborot bilan ishlash kompetensiyasi. Ijodiy yondashuv va muammoli vaziyatlarni hal qilish kompetensiyasi. Esse yozish davomida o'quvchi mavzuni chuqur o'rganishga, ma'lumotlarni tahlil qilishga va ulardan maqsadga muvofiq foydalanishga o'rganadi. Bu esa ta'limning kompetensiyaviy yondashuv tamoyillariga to'liq mos keladi.

Zamonaviy ta'limda fikrlarni yozma ravishda samarali ifodalash qobiliyati muhim ko'nikma sanaladi. Yozma ifodaning turli shakllari orasida esse yozish alohida o'rin tutadi, chunki u o'quvchilarni ma'lumotlarni tahlil qilishga, dalillarni shakllantirishga va o'z fikrlarini mantiqiy hamda izchil bayon etishga rag'batlantiradi. Ta'lim tizimlarida kompetensiyaga asoslangan yondashuvga e'tibor kuchayib borayotgan bir sharoitda, esse yozish ko'nikmalarini rivojlantirish til o'qitishning muhim maqsadiga aylandi.

Esse yozish shunchaki lingvistik faoliyat emas, balki tanqidiy fikrlash, mulohaza yuritish va ijodkorlikni o'z ichiga olgan intellektual jarayondir. Esse yozishni puxta o'zlashtirgan talabalar shaxsiy fikrlarini ifodalash, dalillarni baholash va ishonchli argumentlar keltirish qobiliyatiga ega bo'ladilar. Shu bois, pedagoglar o'quvchilarda bu murakkab ko'nikmalarni tizimli rivojlantirishga yordam beradigan samarali metodikalarga muhtoj.

Ushbu maqolaning maqsadi – esse yozish ko'nikmalarini shakllantirish metodikasini o'rganish hamda talabalarning yozma muloqot kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladigan samarali o'qitish strategiyalarini aniqlashdan iborat.

Insho – bu muallifning ma'lum bir mavzu yuzasidan o'z fikr-mulohazalarini bayon qiladigan va rivojlantiradigan tizimli yozma ishidir. Akademik yozuvning boshqa turlaridan farqli o'laroq, inshoda ko'pincha faktik ma'lumotlar shaxsiy talqin va tanqidiy tahlil bilan uyg'unlashadi.

- Samarali inshoning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:
- Aniq tezisning mavjudligi;
- Fikrlarning mantiqiy tartibda joylashishi;
- Xatboshilarning izchil tuzilishi;
- Dalil va misollardan foydalanish;
- Tanqidiy tahlil va mushohada;
- O'rinli til va uslubning qo'llanishi.

Insho yozish talabalardan lingvistik bilimlarni yuqori darajadagi tafakkur ko'nikmalari bilan birlashtirishni talab qiladi. Shu sababli, samarali o'qitish jarayoni tilni rivojlantirishni ham, kognitiv jarayonlarni ham qamrab olishi kerak.

Insho yozish ko'nikmalarini shakllantirish tizimli va bosqichma-bosqich jarayon sifatida tashkil etilishi lozim. Quyidagi bosqichlar muhim hisoblanadi.

1-bosqich: Mavzuni anglash. Birinchi bosqich insho mavzusini tahlil qilish va uning asosiy tushunchalarini aniqlashni o'z ichiga oladi. Talabalar insho topshiriqlarini tahlil qilishni, yozishdan ko'zlangan maqsadni belgilashni va maqsadli auditoriyani aniqlashni o'rganishlari kerak. "Aqliy hujum" mashg'ulotlari va yo'naltiruvchi munozaralar o'quvchilarga mavzuga oid fikrlar shakllantirishga yordam beradi.

2-bosqich: Fikrlarni rejalashtirish va tartibga solish. Yozishni boshlashdan oldin talabalar aniq reja ishlab chiqishlari lozim. Rejalashtirish yozuvchiga fikrlarni mantiqiy tartibga solishga va insho tuzilishini belgilab olishga yordam beradi. Bu jarayonni

yengillashtirish uchun o'qituvchilar aqliy xaritalar, tushunchalar xaritalari va klaster usullaridan foydalanishlari mumkin.

Ushbu bosqichda talabalar inshoning markaziy g'oyasini ifodalovchi tezisni shakllantirishlari kerak. Tezis butun matn uchun poydevor vazifasini o'taydi va yordamchi dalillarni rivojlantirish uchun yo'naltiruvchi vosita bo'ladi.

3-bosqich: Inshoning xomaki nusxasini yozish. Xomaki nusxani yozish bosqichida talabalar o'z fikrlarini yozma shaklga o'tkazadilar. Ular grammatik to'g'rilik haqida ortiqcha tashvishlanmasdan, fikrlarni aniq ifodalashga e'tibor qaratishlari lozim. Bunda asosiy urg'u mazmunni yoritish va fikrlar oqimining mantiqiy izchilligiga beriladi.

Esse yozish ko'nikmasi zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning yozma nutq kompetensiyasini rivojlantirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Pedagogika va til o'qitish metodikasida esse o'quvchining mustaqil fikrlashi, tanqidiy tafakkuri hamda shaxsiy munosabatini yozma shaklda ifodalash imkonini beruvchi ijodiy faoliyat sifatida talqin etiladi. Shu bois esse yozishga o'rgatish jarayoni nafaqat lingvistik bilimlarni, balki mantiqiy va analitik tafakkurni ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Ilmiy manbalarda esse yozish ko'nikmasining shakllanishi kognitiv va kommunikativ yondashuvlar bilan bog'liq holda izohlanadi. Kognitiv yondashuvga ko'ra, esse yozish jarayonida o'quvchi axborotni qabul qiladi, tahlil qiladi, umumlashtiradi va o'z nuqtayi nazarini shakllantiradi. Kommunikativ yondashuv esa esse yozishni muallif va o'quvchi o'rtasidagi yozma muloqot shakli sifatida baholaydi. Bu jarayonda fikrning aniqligi, izchilligi va ta'sirchanligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Kompetensiyaviy yondashuv nuqtayi nazaridan esse yozish ko'nikmasi o'quvchining bilim, ko'nikma va malakalarini amaliy faoliyatda qo'llay olish qobiliyatini namoyon etadi. Shu sababli esse yozishga o'rgatish jarayonida interfaol metodlar, muammoli ta'lim texnologiyalari va tanqidiy fikrlash strategiyalaridan foydalanish samarali natijalarni beradi.

Demak, esse yozish ko'nikmasini shakllantirish metodikasi til ta'limining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va yozma nutq madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladigan ilmiy-nazariy asoslar majmuasiga tayanadi.

10–11-sinf o'quvchilarida esse yozish ko'nikmasini shakllantirishda, avvalo, ularning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olish lozim. Bu davrda o'quvchilarning mustaqil fikrlash, voqea-hodisalarni tahlil qilish va ularga nisbatan shaxsiy munosabat bildirish qobiliyati rivojlangan bo'ladi. Shuning uchun esse yozishga o'rgatishda ijodiy va muammoli topshiriqlardan keng foydalanish tavsiya etiladi.

Birinchidan, o'quvchilarga essening tuzilishi (kirish, asosiy qism va xulosa) haqida nazariy tushunchalar berilib, namunaviy esselar tahlil qilinishi zarur. Bu ularga fikrni mantiqiy va izchil bayon etish ko'nikmasini shakllantirishga yordam beradi.

Ikkinchidan, har bir mavzu bo'yicha esse yozishdan oldin "Aqliy hujum", "Klaster", "Insert" kabi interfaol metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq. Ushbu metodlar o'quvchilarning mavzu yuzasidan fikrlarini erkin ifodalashiga va g'oyalarni tizimlashtirishiga imkon yaratadi.

Uchinchidan, o'quvchilarda argumentlash ko'nikmasini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Buning uchun ular o'z fikrlarini dalillar, hayotiy misollar, adabiy manbalar yoki statistik ma'lumotlar bilan asoslashga o'rgatilishi kerak.

To'rtinchidan, muntazam ravishda kichik hajmdagi esselar yozdirib borish tavsiya etiladi. Yozma mashqlar davomiyligi o'quvchilarning yozma nutq malakasini mustahkamlaydi va uslubiy xatolarni kamaytiradi.

Beshinchidan, o'zaro baholash va o'z-o'zini baholash usullaridan foydalanish samarali natija beradi. O'quvchilar bir-birining ishlarini tahlil qilish orqali kuchli va zaif tomonlarni aniqlashni o'rganadilar.

Oltinchidan, esse mavzularini o'quvchilarning qiziqishlari, ijtimoiy hayot, milliy qadriyatlar, kitobxonlik madaniyati va zamonaviy muammolar bilan bog'lash tavsiya etiladi. Bu ularning mavzuga qiziqishini oshirib, mustaqil fikr yuritishga undaydi.

Yettinchidan, raqamli texnologiyalar va elektron ta'lim platformalaridan foydalanish orqali esse yozish jarayonini yanada samarali tashkil etish mumkin. Onlayn tahrirlash, muhokama va taqdimot vositalari o'quvchilarning yozma kommunikativ kompetensiyasini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, 10–11-sinflarda esse yozish ko'nikmasini shakllantirish tizimli mashg'ulotlar, interfaol metodlar, muntazam amaliyot va konstruktiv tahlil asosida tashkil etilganda yuqori samaradorlikka erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Худойберганава Д. Лингвокультуроология терминларининг кискача изоҳли луғати. – Тошкент, 2015. – 41 б.
2. Махмудов Н. Ўзбек тилидаги содда гапларда семантик-синтактик асимметрия. – Тошкент: Ўқитувчи, 1984. – 148 б.
3. Махмудов Н. Тил тилсими тадқиқи. – Тошкент: Mumtoz so'z, 2017. – 177.
4. Усмонова Ш. Таржиманинг лингвомаданий аспекти. – Тошкент: Тошкент давлат шарқшунослик институти, 2015. – 192 б.
5. Неъматов Х., Расулов Р. Ўзбек тили систем лексикологияси асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995. – 128 б.
6. Umurqulov B. Badiiy nasr jozibası. – Toshkent: 2021. – 300 b.
7. Abdullayev A. O'zbek tilida ekspressivlik ifodalanishining sintaktik usuli. – Toshkent: Fan, 1987. – 196 b.